

Χάρος αειχώρος

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ, ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΕΥΧΟΣ 12 | ΕΤΟΣ 2009
ISSUE | YEAR

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
*Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης*

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΣΚΑΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΝΤΕΛΗΣ
ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ ΑΣΠΑ
ΔΕΦΝΕΡ ΑΛΕΞΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΟΛΓΑ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ
ΣΤΑΘΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αραβαντινός Αθανάσιος	- ΕΜΠ
Ανδρικόπουλος Ανδρέας	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Βασενχόβεν Λουδοβίκος	- ΕΜΠ
Γιαννακούρου Τζίνα	- Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Γιαννιάς Δημήτρης	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δελλαδέτσιμας Παύλος	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Δεμαθάς Ζαχαρίας	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Ιωαννίδης Γιάννης	- Tufts University, USA
Καλογήρου Νίκος	- ΑΠΘ
Καρύδης Δημήτρης	- ΕΜΠ
Κοσμόπουλος Πάνος	- ΔΠΘ
Κουκλέλη Ελένη	- University of California, USA
Λαμπριανίδης Λόης	- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λουκάκης Παύλος	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Λουρή Ελένη	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μαλούτας Θωμάς	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Μαντουβάλου Μαρία	- ΕΜΠ
Μελαχροινός Κώστας	- Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μοδινός Μιχάλης	- Εθν. Κέντρο Περιβ. και Αειψ. Ανάπτυξης (ΕΚΠΑΑ)
Μπριασούλη Ελένη	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Παπαθεοδώρου Ανδρέας	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Πρεβελάκης Γεώργιος-Στυλ.	- Universite de Paris I, France
Φωτόπουλος Γιώργος	- Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Χαστάογλου Βίλμα	- ΑΠΘ

Διεύθυνση:
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Περιοδικό ΑΕΙΧΩΡΟΣ
Πεδίον Άρεως, 383 34 ΒΟΛΟΣ
<http://www.aeihoros.gr> e-mail: aeihoros@prd.uth.gr
τηλ.: 24210 – 74456 fax: 24210 – 74388

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Επιστημονικό Περιοδικό

αειχώρας

Ανακοίνωση

Από το παρόν τεύχος αλλάζει η αρίθμηση του περιοδικού αειχώρος. Καταργείται η αναφορά σε τόμο και τεύχος τόμου, και καθιερώνεται η αναφορά σε αύξοντα αριθμό τεύχους (από την αρχή της έκδοσης του περιοδικού).

Επιμέλεια έκδοσης: Άννα Σαμαρίνα — Παναγιώτης Πανταζής

Λαγού: Παναγιώτης Πανταζής

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Γιώργος Παρασκευάς — Παναγιώτης Πανταζής

Εκτύπωση: Ευαγγελία Ξουράφα

Κεντρική διάθεση: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Εμμανουήλ Δ., Γκόρτσος Κ., Καμούτση Π.	4
Επεκτάσεις σχεδίου, πολεοδομική χωρτικότητα και βαθμός οικιστικού κορεσμού στην Αθήνα, 1984-2004	
Τοπάλογλου Λ., Πετράκος Γ.	34
Αναζητώντας τις παραμέτρους ενός θεωρητικού υποδείγματος για την οικονομική γεωγραφία των συνόρων	
Καλλιώρας Δ., Τοπάλογλου Λ., Βενιέρης Σ.	56
Ανιχνεύοντας τους προσδιοριστικούς παράγοντες της οικονομικής διασυνοριακής αλληλεπίδρασης στην Ευρωπαϊκή Ένωση	
Νικολαΐδης Μ.Ν., Χριστοπούλου Ο., Καρασάββογλου Α.Γ., Μανδήλας Α., Μαδυτινός Δ.	82
Εκτίμηση της αποτελεσματικότητας του συστήματος αξιολόγησης των επενδύσεων στην Ελλάδα: Η περίπτωση των αναπτυξιακών κινήτρων στην Περιφέρεια της Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης	
Καίσαρη Β.	112
Η τέλεση του χώρου μέσω της θεατρικότητας και του παιχνιδιού: Διαβατήριο στην ταυτότητα και την ετερότητα	
ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	
Τσέκερης Θ., Τσούμα Α.	130
Περιβαλλοντικές και ενεργειακές επιπτώσεις των μεταφορών: Διεθνής και εγχώρια εμπειρία και πολιτικές διαχειρίσις	
ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ	
Πετράκος Γ., Τοπάλογλου Λ.	144
Λός Λαμπριανίδης (Επιμέλεια) (2008) <i>The Moving Frontier: The Changing Geography of Production in Labour-Intensive Industries</i>	
ΑΠΟΨΕΙΣ	158
Συνέντευξη με τον Greg Ashworth	160

Ανιχνεύοντας τους προσδιοριστικούς παράγοντες της οικονομικής διασυνοριακής αλληλεπίδρασης στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Δημήτρης Καλλιώρας

*Εντεταλμένος διδασκαλίας (407/80), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Επιστημονικός Συνεργάτης, ΤΕΙ Λάρισας*

Λευτέρης Τοπάλογλου

*Εντεταλμένος διδασκαλίας (407/80), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Επιστημονικός Συνεργάτης, ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας*

Στέφανος Βενιέρης

Εργαστηριακός Συνεργάτης, ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας

Περίληψη

Η κατάργηση των τεχνητών εμποδίων διασυνοριακής αλληλεπίδρασης εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απελευθέρωσε δυναμικές που επηρέασαν σημαντικά τον συνοριακό οικονομικό χώρο. Αντίθετα, στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι φραγμοί στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση με τις όμορες τρίτες χώρες έγιναν πιο αισθητοί στη σφαίρα της πραγματικότητας. Μέσα σ' αυτό το περίγραμμα, ένα νέο μείγμα ευκαιριών και κινδύνων φαίνεται να έρχεται στο προσκήνιο μαζί με ένα νέο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό χάρτη που επαναπροσδιορίζει την έννοια της γειτνίασης. Στο παρόν άρθρο επιχειρείται η μελέτη της "επίδρασης του συνόρου" στην Ευρώπη, μέσα από τη διερεύνηση των βασικών παραγόντων που επηρεάζουν και προσδιορίζουν τις χωρικές δυναμικές της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Τα ευρήματα του άρθρου συμβάλουν στην καλύτερη κατανόηση της "επίδρασης του συνόρου", και εμπλουτίζουν τη σχετική συζήτηση τόσο στο επίπεδο της θεωρίας όσο και στο επίπεδο των πολιτικών.

Λέξεις κλειδιά

Σύνορα, γειτνίαση, αλληλεπίδραση, ολοκλήρωση, εμπόριο, επενδύσεις, μετανάστευση.

Tracing the Determinants of Economic Cross-Border Interaction in the European Union

The abolition of the artificial impediments of cross-border interaction inside European Union, has released dynamics that have influenced significantly the economic space at the frontiers. In contrast, at the European Union external borders, the constraints concerning cross-border interaction with third countries have become more tangible in the sphere of reality. Under this framework, a new mix of opportunities and the threats seems to come forth together with a new political, social and economic map that redefines the notion of vicinity. In the present article, the study of the "border effect" in Europe is attempted through the investigation of the basic determinants of the spatial dynamics of cross-border interaction. The findings of the article contribute to the better understanding of the "border effect" with significant implications for both theory and policy.

Keywords

Borders, vicinity, interaction, integration, trade, investment, migration.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η κατάργηση των συνοριακών φραγμών και εμποδίων στη μετακίνηση των ανθρώπων και των παραγωγικών συντελεστών αποτελεί μία από τις βασικότερες πτυχές της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η κατάργηση των τεχνητών εμποδίων στα σύνορα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), απελευθέρωσε δυναμικές και έφερε στην επιφάνεια ένα νέο μίγμα ευκαιριών και κινδύνων μαζί με ένα νέο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό χάρτη. Στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ, αντίθετα, οι φραγμοί στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση με τις όμορες τρίτες χώρες έγιναν πιο αισθητοί στη σφαίρα της πραγματικότητας, κάνοντας πολλούς να μιλάνε για μια "Ευρώπη φρούριο".

Αλλά και εντός της ΕΕ, παρά το γεγονός ότι τα περισσότερα θεσμικά εμπόδια στην κίνηση ανθρώπων, αγαθών και κεφαλαίων έχουν εξαλειφθεί, οι ασυμμετρίες στο επίπεδο της ιστορικής εικόνας, του πολιτισμού, της γλώσσας, και των αντιλήψεων παραμένουν σημαντικές. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και ανάμεσα στα έξι ιδρυτικά μέλη της ΕΕ, εντοπίζονται σημαντικές διαφορές στις κοινωνικές και οικονομικές πρακτικές, παρά το γεγονός ότι τα μεταξύ τους σύνορα έχουν καταργηθεί πρακτικά εδώ και μισό αιώνα. Είναι, επιπλέον, προφανές, ότι το επίπεδο των διασυνοριακών οικονομικών σχέσεων όπως είναι το εμπόριο, οι επενδύσεις και η μετανάστευση, σαφώς και επηρεάζονται όχι μόνο από οικονομικές αλλά και από ποιοτικές παραμέτρους όπως είναι η ιστορία, η γλώσσα και ο πολιτισμός (Topaloglou κ.ά., 2005).

Αναφορικά με τον εξωτερικό περίγυρο της ΕΕ, η πρόσφατα εισαχθείσα Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτνίασης αποσκοπεί επισήμως στη δημιουργία ενός "δακτυλίου φίλων" μέσα από πολιτικές ενθάρρυνσης της πολιτικής και οικονομικής συνεργασίας. Μέσα σ' αυτό το περίγραμμα, οι πολύ σημαντικές γεωπολιτικές και γεωοικονομικές διεργασίες, έχουν αναδείξει την ανάγκη επεξεργασμένων χωρικών πολιτικών σε σχέση με τα σύνορα. Αρκεί να αναφέρει κανείς ότι η ΕΕ συνορεύει πλέον με 16 νέες χώρες με πληθυσμό περίπου 400 εκατομμύρια κατοίκους και Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) λιγότερο από το 10% του αντίστοιχου της ΕΕ.

Η επιστημονική συζήτηση αναφορικά με τις επιπτώσεις του "συνόρου" στο χώρο και στην οικονομία δείχνει ότι βρίσκεται ακόμη σε πρώιμο στάδιο. Δεν είναι λίγοι αυτοί που υπογραμμίζουν τον εγκλωβισμό των αναλύσεων σε ιδιαίτερες μελέτες περιπτώσεων (case studies) που αδυνατούν, ωστόσο, να διατυπώσουν γενικότερες θεωρητικές υποθέσεις (House, 1982· Rumley και Minghi, 1993· Clark, 1994). Ως αποτέλεσμα, οι απαντήσεις στο ερώτημα που αφορά στους προσδιοριστικούς παράγοντες της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης παραμένουν ασαφείς.

Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης μια σειρά από ενδιαφέρουσες ερωτήσεις έρχονται στο προσκήνιο:

- Σε ποιο βαθμό η θεσμική ολοκλήρωση προσδιορίζει την ένταση της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης μεταξύ των χωρών;
- Οι γεωγραφικές συντεταγμένες επηρεάζουν τις μορφές και την ένταση των διασυνοριακών ανταλλαγών στο εθνικό επίπεδο;
- Σε ποιο βαθμό η διασυνοριακή αλληλεπίδραση μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης προσιδιάζει σε υποδείγματα του τύπου "κέντρο-περιφέρεια";

Στο παρόν άρθρο επιχειρείται η διερεύνηση των βασικών παραγόντων που επηρεάζουν και προσδιορίζουν τις χωρικές δυναμικές της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι πτυχές της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης που αναλύονται αφορούν στις εμπορικές ανταλλαγές, στις άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ) και στη μετανάστευση. Λόγω της έλλειψης των αναγκαίων δεδομένων στο περιφερειακό επίπεδο, η ανάλυση αναπτύσσεται στο εθνικό επίπεδο. Πρόκειται, ωστόσο, για περιορισμό ο οποίος δεν μειώνει την εμπειρική και θεωρητική συνεισφορά του άρθρου καθότι η εξαγωγή γενικών τάσεων αναφορικά με το υπό μελέτη ζήτημα επιτυγχάνεται σε άκρως ικανοποιητικό βαθμό. Στη σχετική ανάλυση περιλαμβάνονται τόσο οι χώρες της ΕΕ όσο και οι όμορες χώρες με την ΕΕ. Το παραπάνω δείγμα ομαδοποιείται με βάση γεωγραφικά και γεωπολιτικά κριτήρια (βορράς, νότος, ανατολή, δύση) αλλά και κριτήρια αναπτυξιακά (χαμηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ, υψηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ)¹. Ταυτόχρονα αξιολογείται η

¹ Για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης το όριο μεταξύ χαμηλού και υψηλού κατά κεφαλήν ΑΕΠ ορίζεται στα

βαρύτητα της γειννίασης και της ολοκλήρωσης² κάθε φορά στη μορφή και στην ένταση της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης.

Στην επόμενη ενότητα του άρθρου ακολουθεί μια ανασκόπηση της θεωρητικής συζήτησης αναφορικά με τις επιπτώσεις της ύπαρξης και της άρσης των συνοριακών φραγμών στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Στην τρίτη ενότητα επιχειρείται μια συγκριτική αξιολόγηση της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης επιμέρους ομάδων (με βάση γεωπολιτικά και αναπτυξιακά κριτήρια) χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε σχέση με το σύνολο των όμορων και των μη όμορων χωρών. Στην τελευταία ενότητα παρουσιάζονται συνοπτικά τα συμπεράσματα του άρθρου.

2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Είναι ευρύτερα αποδεκτό ότι τα σύνορα λειτουργούν ως εμπόδια οικονομικής αλληλεπίδρασης αυξάνοντας το κόστος του διεθνούς εμπορίου, διαστρεβλώνοντας την αγορά και αυξάνοντας το παραγωγικό κόστος των επιχειρήσεων (Suarez-Villa, 1992· Kamann, 1993· Ratti, 1993· Clark, 1994). Αντίστοιχα η διασυνοριακή οικονομική αλληλεπίδραση μεταξύ δύο χωρών θα ήταν πολύ πιο έντονη εάν δεν υπήρχαν τα σύνορα (McCallum, 1995· Wei, 1996· Bröcker, 1998· Helliwell, 1998). Γίνεται από τα παραπάνω φανερό, ότι η θέληση των κοινωνιών και των κρατών να καθορίσουν σύνορα μεταξύ τους, συνοδεύεται και από ένα κόστος που εκτός των άλλων, έχει και χωρική διάσταση. Για τον υπολογισμό μάλιστα του κόστους αυτού μπορεί κανείς να εντοπίσει αξιόλογες προσπάθειες στη βιβλιογραφία (Mackay, 1958· Bröcker, 1984· Nuesser, 1985· Rietveld και Janssen, 1990). Κατά συνέπεια, η μείωση των συνοριακών εμποδίων στο θεσμικό επίπεδο ως αποτέλεσμα των πολιτικών ολοκλήρωσης και φιλελευθεροποίησης δεν υπάρχει αμφιβολία ότι προκαλεί επιπτώσεις τόσο στο χώρο όσο και στην οικονομία. (Hanson, 1996 και 1998). Ωστόσο, πρόσφατες μελέτες δείχνουν ότι η κατάργηση των συνοριακών οικονομικών εμποδίων δε συνοδεύεται από ανάλογη εντατικοποίηση της διασυνοριακής οικονομικής αλληλεπίδρασης (Collier και Vickerman, 2001). Με άλλα λόγια, η οικονομική ολοκλήρωση στο θεσμικό επίπεδο δε σημαίνει αυτόματα και οικονομική ολοκλήρωση των αγορών.

Η διάσχιση των συνόρων προκειμένου να πραγματοποιηθούν εμπορικές ανταλλαγές, ΑΞΕ και μεταναστευτικές ροές, είναι από τη φύση της ένα φαινόμενο που δε μπορεί

20.000 ευρώ ανά κάτοικο.

² Η οικονομική ολοκλήρωση, σύμφωνα με τον Balassa (1961), ορίζεται ως μια διαδικασία εξάλειψης των εμποδίων μεταξύ οικονομικών μονάδων που ανήκουν σε διαφορετικά εθνικά κράτη. Στο πλαίσιο αυτό η οικονομική ολοκλήρωση εξετάζεται ως μια δυναμική έννοια που αναφέρεται στη σταδιακή κατάργηση των εθνικών συνοριακών φραγμών μεταξύ δύο ή περισσότερων χωρών και την ελεύθερη διακίνηση καταναλωτών, αγαθών, υπηρεσιών και συντελεστών της παραγωγής.

να αναλυθεί και να ερμηνευθεί αποκλειστικά με οικονομικούς όρους. Τελευταία, ολοένα και περισσότερες εργασίες αναλύουν την αλληλεπίδραση στα σύνορα ως ένα κοινωνικό κατασκεύασμα που απαιτεί διεπιστημονική προσέγγιση (Wilson και Donnan, 1998) ενώ ταυτόχρονα υπογραμμίζεται η διαλεκτική σχέση μεταξύ χώρου και κοινωνικού γίνεσθαι (Paasi, 1992 και 1996· Kaplan, 1994· Pettman, 1996· Rabinowitz, 1998· Leontidou κ.ά., 2002). Ωστόσο, οι διεπιστημονικές αναλύσεις που έχουν κάνει την εμφάνισή τους μέχρι σήμερα δεν έχουν καταφέρει να γεφυρώνουν τα θεωρητικά κενά μεταξύ διαφορετικών κλάδων (Newman, 2003· van Houtum, 2003).

Πολλές φορές τα σύνορα στο τοπικό αλλά και στο εθνικό επίπεδο μπορεί να λειτουργούν ως "θεσμοί-φίλτρα" με δικούς τους κανόνες εισόδου και εξόδου, προσδιορίζοντας κάθε φορά το βαθμό διαπερατότητας αγαθών, κεφαλαίων, υπηρεσιών, ανθρώπων αλλά και κοινωνικών αξιών (Paasi, 1996). Η διαφορετική γλώσσα για παράδειγμα μεταξύ δύο γειτονικών χωρών αποθαρρύνει τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση (Meinhof κ.ά., 2003). Από την άλλη πλευρά ωστόσο, ο διαχωρισμός "εντός/εκτός" μπορεί να καθορίζεται στο υπερτοπικό επίπεδο (π.χ. ΕΕ), επιβάλλοντας ρυθμίσεις είτε ενσωμάτωσης είτε αποκλεισμού που έχουν οριζόντιο χαρακτήρα (Λεοντίδου, 2003). Η Συνθήκη Σένγκεν αποτελεί το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της μορφής, καθώς επιβάλλεται στο σύνολο των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης³ αγνοώντας τις επιμέρους κοινωνικές, ιστορικές, πολιτικές ή οικονομικές ιδιαιτερότητες.

Επιπλέον, έχει ενδιαφέρον να εξετάσει κανείς την κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων στο χώρο, ως αποτέλεσμα της κατάργησης των συνοριακών φραγμών. Είναι αλήθεια ότι η θεωρία της ολοκλήρωσης και τα αντίστοιχα θεωρητικά υποδείγματα αδυνατούν μέχρι σήμερα να δώσουν ικανοποιητικές απαντήσεις στο ερώτημα της κατανομής το εμπορίου, των ΑΞΕ και της μετανάστευσης στο εσωτερικό των χωρών όταν τα μεταξύ τους σύνορα εξαλείφονται (Niebuhr και Stiller, 2002). Για παράδειγμα, η διασυνοριακή αλληλεπίδραση περιλαμβάνει και το συνοριακό χώρο στο περιφερειακό επίπεδο ή κατευθύνεται κυρίως στις πρωτεύουσες και στις μητροπολιτικές συγκεντρώσεις τροφοδοτώντας την πόλωση και φαινόμενα "σήραγγας"; (Petraκος και Topaloglou, 2008).

Οι συνοριακές περιοχές θεωρούνται γενικότερα ότι δεν αποτελούν έναν δημοφιλή τόπο εγκατάστασης οικονομικών δραστηριοτήτων λόγω κυρίως της απόστασής τους από τα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα (Dimitron κ.ά., 2002). Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι στις πλείστες των περιπτώσεων οι πρωτεύουσες των χωρών βρίσκονται στην ενδοχώρα της εδαφικής τους επικράτειας. Οι λίγες περιπτώσεις όπου οι πρωτεύουσες βρίσκονται κοντά στα σύνορα (όπως για παράδειγμα η Βιέννη) ερμηνεύονται ως παράγωγα ιστορικών και πολιτικών εξελίξεων (π.χ. πρώην Αυστροουγγαρία). Η μείωση μάλιστα του μεταφορικού

³ Για την ακρίβεια, μέλη της Συνθήκης Σένγκεν είναι οι 22 από τις 27 χώρες της ΕΕ.

κόστους και οι οικονομίες συγκέντρωσης ωθούν τις επιχειρήσεις να εγκατασταθούν στο κέντρο και όχι στα σύνορα καθώς διασφαλίζουν τη δυνατότητα μιας μεγάλης ακτίνας αγοράς (Giersch, 1940· Lösch, 1944/1954). Στο κλασικό μοντέλο οικονομικής γεωγραφίας του Krugman (1991), η κατάργηση των εμποδίων στις οικονομικές συναλλαγές, θα επιφέρει τέτοια μείωση στο μεταφορικό κόστος, ώστε να ωθήσει τις επιχειρήσεις να εγκατασταθούν σε περιοχές όπου ήδη υπάρχουν ισχυρές οικονομίες συγκέντρωσης. Η μεγάλη, λοιπόν, αγορά που είναι το κέντρο, ελκύει επιχειρήσεις και εργαζόμενους από μικρότερες αγορές, αυξάνοντας ακόμη περισσότερο την εγκατάσταση σε μεγάλες αγορές. Το συμπέρασμα της ανάλυσης ήταν ότι το κόστος μεταφοράς είναι αυτό που διαδραματίζει ρυθμιστικό ρόλο στην κατανομή των δραστηριοτήτων στο χώρο.

Από την άλλη πλευρά, το άνοιγμα των συνόρων προσφέρει πρόσβαση στις επιχειρήσεις σε μια μεγάλη αγορά όπως είναι για παράδειγμα η αγορά της ΕΕ με αποτέλεσμα ο συνοριακός χώρος να αποκτά ένα βαθμό ελκυστικότητας. Με άλλα λόγια η απόσταση και το μέγεθος αγοράς προσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό το σημείο ισορροπίας ανάμεσα στις κεντρομόλες και στις φυγόκεντρες δυνάμεις που αναπτύσσονται λόγω της κατάργησης των εμποδίων στα σύνορα (Καλλιώρας, 2006 και 2007· Τοπάλογλου, 2008· Τοπάλογλου και Πετράκος, 2008). Οι Hijzen κ.ά. (2006), διερευνώντας το βαθμό που η απόσταση και ο βαθμός ανοίγματος των συνόρων επηρεάζει τις διασυνοριακές επενδύσεις, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η απόσταση συσχετίζεται αρνητικά με τις επενδύσεις. Ωστόσο, όταν εξέτασαν ειδικότερα τις διασυνοριακές συγχωνεύσεις και εξαγορές μεταξύ ομοειδών μεταποιητικών κλάδων διαπίστωσαν ότι η απόσταση επηρέαζε τις επενδύσεις σε χαμηλότερο βαθμό. Επιπλέον, οι πολιτικές όπως είναι αυτές των μεταφορών, των τηλεπικοινωνιών και της Έρευνας και Ανάπτυξης αποτελούν σημαντικούς προσδιοριστικούς παράγοντες αλληλεπίδρασης (Engel, 1999· Heimpold, 2000).

Όσον αφορά στο εμπόριο ειδικότερα, εμπειρικές εκτιμήσεις έχουν δείξει ότι η αύξηση της απόστασης ανάμεσα στις χώρες συσχετίζεται αρνητικά με ένταση των εμπορικών σχέσεων μεταξύ τους (Rauch, 1991· Kinoshita και Campos, 2003). Υπό αυτή τη θεώρηση, τα σύνορα και τα εμπόδια που αυτά συνεπάγονται, μπορούν να εκληφθούν ως παράγοντες που αυξάνουν την απόσταση (Johnston κ.ά., 1994). Αντίστροφα η μείωση των εμπορικών φραγμών στα σύνορα θα επιφέρει αύξηση των εμπορικών συναλλαγών λόγω μείωσης της σχετικής απόστασης.

Σημασία έχει επίσης και το εάν ο χαρακτήρας του εμπορίου που αναπτύσσεται μεταξύ δύο γειτονικών χωρών είναι διακλαδικός (ανταλλαγή προϊόντων διαφορετικών κλάδων) ή ενδοκλαδικός (ανταλλαγή προϊόντων ίδιων κλάδων). Στην περίπτωση που κυριαρχεί ο διακλαδικός χαρακτήρας στο εμπόριο, οι λιγότερο ανεπτυγμένες συνοριακές περιοχές κινδυνεύουν να εγκλωβιστούν σε εξειδικεύσεις έντασης εργασίας με αποτέλεσμα η

ολοκλήρωση να οδηγήσει σε αύξηση των χωρικών ανισοτήτων (Panteladis, 2002). Οι αναλύσεις αυτές αμφισβητούν τις νεοκλασικές προσεγγίσεις που υποστηρίζουν ότι το διαπεριφερειακό εμπόριο οδηγεί στην εξίσωση των αμοιβών της εργασίας και του κεφαλαίου μεταξύ των περιφερειών μέσω της εξειδίκευσης και της ανταλλαγής (Samuelson, 1964).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης πρόσφατες εμπειρικές έρευνες που υποστηρίζουν ότι οι εμπορικές ανταλλαγές δεν επηρεάζονται μόνο από την εγγύτητα αλλά και από το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης. Για παράδειγμα, έχει διαπιστωθεί ότι οι χώρες τόσο της Βαλτικής όσο και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης συναλλάσσονται περισσότερο με τις ανεπτυγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρά μεταξύ τους (Uvalic, 2002· Paas, 2002· Bartlett, 2009). Οι ίδιες έρευνες έδειξαν, επιπλέον, την πολύ θετική συμβολή που είχαν οι εμπορικές συμφωνίες των χωρών αυτών με την Ευρωπαϊκή Ένωση στην ενίσχυση τόσο των μεταρρυθμίσεων όσο και στον όγκο των εμπορικών συναλλαγών.

Η ολοκλήρωση μεταξύ δύο γειτονικών χωρών επηρεάζει την περιφερειακή αγορά εργασίας μέσω τριών μηχανισμών οι οποίοι είναι το εμπόριο, οι ΑΞΕ και οι μεταναστευτικές ροές (Boeri και Brücker, 2000). Στο πλαίσιο αυτό, η εξάλειψη των συντοριακών φραγμών δημιουργεί νέα δεδομένα στις γεωγραφικές συντεταγμένες μιας συντοριακής περιοχής μέσα σε μια ολοκληρωμένη πλέον αγορά, με αποτέλεσμα να επηρεάζονται οι συνθήκες εγκατάστασης όχι μόνο των επιχειρήσεων αλλά και των εργαζομένων. Η εγγύτητα λόγω γειτνίασης ενθαρρύνει τις μεταναστευτικές ροές με αποτέλεσμα η ολοκλήρωση να επιδρά στη χωρική ισορροπία, επηρεάζοντας την κατανομή του πληθυσμού και των οικονομικών δραστηριοτήτων μεταξύ κρατών (Niebuhr και Stiller, 2002).

Μέσα από τη νεοκλασική προσέγγιση η γενεσιουργός αιτία της διασυντοριακής κινητικότητας της εργασίας είναι οι διαφορές στο ύψος των μισθών και της ανεργίας οι οποίες λειτουργούν εξισορροπητικά. Μετέπειτα θεωρίες ανέλυσαν τη μετανάστευση ως ένα φαινόμενο περισσότερο πολύπλοκο και σύνθετο, δίνοντας επιπλέον έμφαση είτε σε κοινωνικά χαρακτηριστικά της μετανάστευσης (Sjaastad, 1962· Todaro, 1969· Fisher και Straubhaar, 1996) είτε σε κλαδικά χαρακτηριστικά (Harris και Todaro, 1970). Άλλες αναλύσεις τονίζουν το κόστος που σχετίζεται με την απόσταση, αλλά και με την έλλειψη πληροφορίας για την απέναντι πλευρά (Schwartz, 1973· Tassinopoulos, 1999· Janssen, 2000). Μέσα από τις παραδοσιακές θεωρίες χωροθέτησης συνάγεται το συμπέρασμα ότι η εξάλειψη των συντοριακών εμποδίων στην αγορά εργασίας θα έχει θετικές επιπτώσεις και στις δύο πλευρές των συνόρων. Ωστόσο, η θεωρία της νέας οικονομικής γεωγραφίας υποστηρίζει ότι στην περίπτωση που οι μισθοί στις συντοριακές περιοχές αυξηθούν λόγω καλύτερης πρόσβασης στις περιοχές με μεγάλη αγοραστική δύναμη (ως αποτέλεσμα της ολοκλήρωσης), τότε μπορεί να υπάρξουν όχι μόνο εξωτερικές αλλά και εσωτερικές μεταναστευτικές ροές (Fujita κ.ά., 1999). Μάλιστα εάν οι φυγόκεντρες δυνάμεις επικρατούν των

κεντρομόλων, το αποτέλεσμα θα είναι μια διασπορά των επιχειρήσεων και του εργατικού δυναμικού στο χώρο. Άλλες μελέτες αυτής της σχολής, υποστηρίζουν ότι η ολοκλήρωση θα επιδεινώσει περαιτέρω την αγορά εργασίας των συνοριακών ζωνών που είχαν περιφερειακό χαρακτήρα πριν την κατάργηση των συνοριακών φραγμών (Niebuhr και Stiller, 2004). Στην ίδια κατεύθυνση οι Buettner και Rinke (2004) υποστηρίζουν μέσα από εμπειρικά ευρήματα ότι η μείωση του κόστους μετακίνησης λόγω της ολοκλήρωσης, θ' αυξήσει την προσφορά εργασίας στις συνοριακές περιοχές των ανεπτυγμένων χωρών, με αποτέλεσμα τη μείωση των μισθών και την αύξηση της ανεργίας στις περιοχές αυτές.

Στη σφαίρα του πραγματικού κόσμου, ωστόσο, η υπόθεση περί πλήρους διαπεριφερειακής και, πολύ περισσότερο, διεθνούς κινητικότητας της εργασίας, δεν επιβεβαιώνεται. Σε πιο πρόσφατα μοντέλα ανάλυσης μάλιστα, η υπόθεση της πλήρους κινητικότητας της εργασίας υποχωρεί και τη θέση της παίρνει η υπόθεση της ατελούς κινητικότητας (Fujita κ.ά., 1999· Puga, 1999).

Σύμφωνα με τις υποθέσεις της νέας οικονομικής γεωγραφίας, οι κεντρικές συνοριακές περιφέρειες αποκτούν ένα γεωγραφικό πλεονέκτημα στα πλαίσια μιας οικονομικής ένωσης καθώς οι περιφέρειες αυτού του τύπου, προσελκύουν τόσο επιχειρήσεις όσο και καταναλωτές. Όταν μάλιστα οι επιχειρήσεις είναι κάθετα διασυνδεδεμένες, τότε το κίνητρο της χωρικής συγκέντρωσης είναι ισχυρό (Niebuhr και Stiller, 2002). Μέσα από αυτό το πρίσμα, οι συνοριακές περιφέρειες στον πυρήνα ή κοντά στον πυρήνα των αναπτυγμένων περιοχών της ΕΕ, φαίνονται πιο ευνοημένες. Στη σφαίρα της πραγματικότητας, αναμφίβολα υπάρχουν συνοριακές περιφέρειες στην Ευρώπη που κατείχαν πάντα ευνοϊκή γεωγραφική θέση σε σχέση με τον οικονομικό πυρήνα της Ευρώπης, όπως για παράδειγμα οι περιφέρειες στα σύνορα της Γαλλίας-Βελγίου, Γερμανίας-Αυστρίας και Ολλανδίας-Γερμανίας.

Τα μοντέλα ανάλυσης των επιπτώσεων της ολοκλήρωσης στο χώρο, συνήθως αγνοούν τους μη οικονομικούς φραγμούς στα σύνορα όπως είναι οι πολιτισμικές, ιστορικές ή κοινωνικές διαφορές. Η εμπειρία, ωστόσο, δείχνει ότι πέρα από τις οικονομικές παραμέτρους, τα σύνορα πολύ συχνά συνδέονται με την ύπαρξη διαφορετικών εθνοτήτων, γλωσσών, πολιτισμών και αντιλήψεων, που επηρεάζουν τη μορφή και την ένταση της οικονομικής αλληλεπίδρασης στα σύνορα (Topaloglou κ.ά., 2005). Με άλλα λόγια ακόμη και αν τα εμπόδια εξαλειφθούν ολοκληρωτικά, το επίπεδο των διασυνοριακών οικονομικών ανταλλαγών θα είναι χαμηλότερο σε σχέση με την οικονομική αλληλεπίδραση στο εσωτερικό των χωρών, λόγω της παρουσίας εμποδίων μη οικονομικού χαρακτήρα (Brenton και Vancauteran, 2001· Αφουξενίδης και Λεοντίδου, 2004).

3. ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

3.1. Μεθοδολογία

Στο παρόν άρθρο επιχειρείται η διερεύνηση των παραγόντων που προσδιορίζουν την οικονομική διασυνοριακή αλληλεπίδραση των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο εμπειρικό σκέλος του άρθρου που ακολουθεί, η οικονομική αλληλεπίδραση αναλύεται σε όρους εμπορίου (εξαγωγές και εισαγωγές), ΑΞΕ (εξερχόμενες και εισερχόμενες) και μετανάστευσης (εξερχόμενη και εισερχόμενη) και αναφέρεται στο εθνικό επίπεδο.

Δεδομένου ότι η διασυνοριακή αλληλεπίδραση συνδέεται από τη φύση της με τη γειτνίαση δύο χωρών, έχει ενδιαφέρον να εξετασθεί κατά πόσο αυτός ο παράγοντας είναι αρκετός για να ερμηνεύσει τη διασυνοριακή κινητικότητα. Με άλλα λόγια, η "μικρο-γεωγραφία" της χωρικής εγγύτητας δύο χωρών σε ποιο βαθμό συνδέεται με τη "μακρο-γεωγραφία" της οικονομικής ολοκλήρωσης και του νέου γεωπολιτικού χάρτη της Ευρώπης;

Προκειμένου να εξεταστούν τα παραπάνω ερωτήματα επιλέχθηκε η ομαδοποίηση των χωρών της ΕΕ με βάση δύο κριτήρια. Το πρώτο κριτήριο έχει να κάνει με τα μακρο-γεωγραφικά και γεωπολιτικά χαρακτηριστικά των χωρών. Στο πλαίσιο αυτό προκύπτουν τέσσερις ομάδες χωρών που είναι η Ανατολή, η Δύση, ο Νότος και ο Βορράς. Η ομάδα των Ανατολικών χωρών δεν είναι άλλες από τις πρόσφατα ενταχθείσες χώρες στην ΕΕ και που εξακολουθούν να βρίσκονται σε φάση πολιτικής και οικονομικής μετάβασης από το 1989. Η ομάδα της Δύσης περιλαμβάνει τις χώρες που έχουν ταυτιστεί ιστορικά και γεωγραφικά με το "δυτικό" πολιτικό και οικονομικό μοντέλο της Ευρώπης. Η ομάδα του Νότου περιλαμβάνει τις χώρες της Ελλάδας, της Ιταλίας της Ισπανίας και της Πορτογαλίας οι οποίες παρά τον παραδοσιακό "δυτικό" τους προσανατολισμό, εμφάνιζαν πάντοτε ένα βαθμό αναπτυξιακής υστέρησης και πολιτικής διαφοροποίησης που είχε και γεωγραφικά χαρακτηριστικά ως ένα βαθμό (Πετράκος κ.ά., 2004). Η ομάδα του Βορρά η οποία περιλαμβάνει τη Φινλανδία, τη Σουηδία και τη Δανία, επιλέχθηκε κυρίως λόγω των πολιτικών, οργανωτικών και γεωγραφικών ιδιαιτεροτήτων που παρουσιάζει το λεγόμενο σκανδιναβικό μοντέλο, παρά το γεγονός ότι και αυτή ανήκει προφανώς στη "Δύση".

Το επίπεδο ανάπτυξης των χωρών της ΕΕ αποτέλεσε το δεύτερο κριτήριο ομαδοποίησης. Ειδικότερα, με βάση το ύψος του κατά κεφαλήν ΑΕΠ προκύπτουν δύο ομάδες χωρών. Η ομάδα των χωρών υψηλού επιπέδου ανάπτυξης που περιλαμβάνει τις χώρες της Δύσης και του Βορρά της προηγούμενης ομαδοποίησης και η ομάδα των χωρών χαμηλού επιπέδου ανάπτυξης που περιλαμβάνει τις χώρες της Ανατολής και του Νότου.

Χωρίς να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι η κάθε χώρα έχει τις δικές της ιδιαιτερότητες αναφορικά με τους εμπορικούς δεσμούς, τις επενδυτικές ροές και τις μεταναστευτικές πιέσεις, αυτό που επιδιώκεται μέσα από την παρούσα ομαδοποίηση είναι ο εντοπισμός μακρο-γεωγραφικών τάσεων με πολιτικά, γεωγραφικά και οικονομικά χαρακτηριστικά. Ο

Πίνακας 1, παρουσιάζει τις υπό μελέτη χώρες της ΕΕ, τις χώρες με τις οποίες συνορεύουν και τις ομάδες στις οποίες εντάσσονται.

Πίνακας 1. Ομαδοποίηση των χωρών της Ευρώπης σύμφωνα με τη γεωπολιτική τους θέση και το επίπεδο ανάπτυξης

Επίπεδο Ανάπτυξης	Γεωπολιτική Θέση	Χώρα ΕΕ	Γεωγραφική Γειτνίαση (Συνοριακές Χώρες)			
ΧΑΜΗΛΟ	ΝΟΤΟΣ	ΕΛΛΑΔΑ	ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ, ΤΟΥΡΚΙΑ, ΑΛΒΑΝΙΑ, ΙΤΑΛΙΑ			
		ΙΤΑΛΙΑ	ΓΑΛΛΙΑ, ΑΥΣΤΡΙΑ, ΣΛΟΒΕΝΙΑ, ΕΛΒΕΤΙΑ, ΕΛΛΑΔΑ, ΚΡΟΑΤΙΑ, ΒΟΣΝΙΑ, ΜΑΛΤΑ, ΑΛΒΑΝΙΑ			
		ΙΣΠΑΝΙΑ	ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ, ΓΑΛΛΙΑ			
		ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	ΙΣΠΑΝΙΑ			
	ΑΝΑΤΟΛΗ	ΧΑΜΗΛΟ	ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	ΕΛΛΑΔΑ, ΣΕΡΒΙΑ, ΡΟΥΜΑΝΙΑ, ΤΟΥΡΚΙΑ, ΠΓΔΜ		
			ΡΟΥΜΑΝΙΑ	ΟΥΓΓΑΡΙΑ, ΣΕΡΒΙΑ, ΜΟΛΔΑΒΙΑ, ΛΕΥΚΟΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ		
			ΣΛΟΒΕΝΙΑ	ΑΥΣΤΡΙΑ, ΙΤΑΛΙΑ, ΚΡΟΑΤΙΑ, ΟΥΓΓΑΡΙΑ		
			ΣΛΟΒΑΚΙΑ	ΠΟΛΩΝΙΑ, ΤΣΕΧΙΑ, ΑΥΣΤΡΙΑ, ΟΥΓΓΑΡΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ		
		ΥΨΗΛΟ	ΥΨΗΛΟ	ΤΣΕΧΙΑ	ΓΕΡΜΑΝΙΑ, ΠΟΛΩΝΙΑ, ΣΛΟΒΑΚΙΑ, ΑΥΣΤΡΙΑ	
				ΟΥΓΓΑΡΙΑ	ΣΛΟΒΕΝΙΑ, ΣΛΟΒΑΚΙΑ, ΑΥΣΤΡΙΑ, ΡΟΥΜΑΝΙΑ, ΚΡΟΑΤΙΑ, ΣΕΡΒΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ	
				ΠΟΛΩΝΙΑ	ΓΕΡΜΑΝΙΑ, ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ, ΛΕΥΚΟΡΩΣΙΑ, ΟΥΚΡΑΝΙΑ, ΣΛΟΒΑΚΙΑ, ΤΣΕΧΙΑ, ΡΩΣΙΑ, ΣΟΥΗΔΙΑ	
				ΛΕΤΟΝΙΑ	ΕΣΘΟΝΙΑ, ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ, ΡΩΣΙΑ, ΛΕΥΚΟΡΩΣΙΑ, ΣΟΥΗΔΙΑ	
			ΥΨΗΛΟ	ΥΨΗΛΟ	ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ	ΛΕΤΟΝΙΑ, ΛΕΥΚΟΡΩΣΙΑ, ΠΟΛΩΝΙΑ, ΡΩΣΙΑ, ΣΟΥΗΔΙΑ
					ΕΣΘΟΝΙΑ	ΡΩΣΙΑ, ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ, ΛΕΤΟΝΙΑ, ΣΟΥΗΔΙΑ
					ΣΟΥΗΔΙΑ	ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ, ΝΟΡΒΗΓΙΑ, ΔΑΝΙΑ, ΓΕΡΜΑΝΙΑ, ΠΟΛΩΝΙΑ, ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ, ΛΕΤΟΝΙΑ, ΕΣΘΟΝΙΑ
					ΔΑΝΙΑ	ΓΕΡΜΑΝΙΑ, ΣΟΥΗΔΙΑ, ΝΟΡΒΗΓΙΑ
ΥΨΗΛΟ	ΒΟΡΡΑΣ	ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ	ΡΩΣΙΑ, ΣΟΥΗΔΙΑ, ΕΣΘΟΝΙΑ, ΝΟΡΒΗΓΙΑ			
		ΑΥΣΤΡΙΑ	ΓΕΡΜΑΝΙΑ, ΤΣΕΧΙΑ, ΟΥΓΓΑΡΙΑ, ΣΛΟΒΕΝΙΑ, ΕΛΒΕΤΙΑ, ΙΤΑΛΙΑ			
		ΒΕΛΓΙΟ	ΓΕΡΜΑΝΙΑ, ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ, ΟΛΛΑΝΔΙΑ, ΓΑΛΛΙΑ, ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ			
		ΓΕΡΜΑΝΙΑ	ΠΟΛΩΝΙΑ, ΑΥΣΤΡΙΑ, ΤΣΕΧΙΑ, ΕΛΒΕΤΙΑ, ΓΑΛΛΙΑ, ΒΕΛΓΙΟ, ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ, ΟΛΛΑΝΔΙΑ, ΔΑΝΙΑ			
	ΔΥΣΗ	ΔΥΣΗ	ΓΑΛΛΙΑ	ΓΕΡΜΑΝΙΑ, ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ, ΒΕΛΓΙΟ, ΙΤΑΛΙΑ, ΕΛΒΕΤΙΑ, ΙΣΠΑΝΙΑ, ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ		
			ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	ΓΕΡΜΑΝΙΑ, ΓΑΛΛΙΑ, ΒΕΛΓΙΟ		
			ΟΛΛΑΝΔΙΑ	ΓΕΡΜΑΝΙΑ, ΒΕΛΓΙΟ, ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ		
			ΙΡΛΑΝΔΙΑ	ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ		
ΥΨΗΛΟ		ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ	ΙΡΛΑΝΔΙΑ, ΓΑΛΛΙΑ, ΒΕΛΓΙΟ, ΟΛΛΑΝΔΙΑ			

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Αφού αξιολογείται η βαρύτητα της γειτνίασης και της ολοκλήρωσης σε πρώτη φάση για την κάθε χώρα ξεχωριστά, στη συνέχεια τα αποτελέσματα συντίθενται για την κάθε

ομάδα χωρών, σε όρους εμπορίου, ΑΞΕ και μετανάστευσης, σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης οι οποίες με τη σειρά τους ομαδοποιούνται σε:

1. συνοριακές και μέλη της ΕΕ,
2. συνοριακές και μη μέλη της ΕΕ,
3. μη συνοριακές και μέλη της ΕΕ ή
4. μη συνοριακές και μη μέλη της ΕΕ.

3.2. Αλληλεπίδραση των Νότιων Χωρών

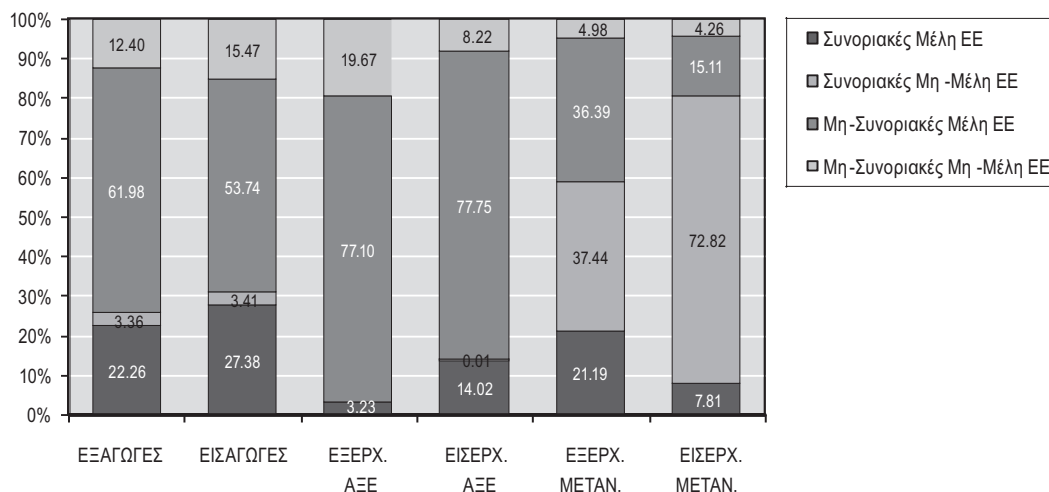
Το πρώτο μέρος της εμπειρικής διερεύνησης αναφέρεται στην αλληλεπίδραση που λαμβάνει χώρα στο νότο της Ευρώπης. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης αποτυπώνονται στον Πίνακα 2 και στο Σχήμα 1.

Πίνακας 2. Εμπορικές, Επενδυτικές και Μεταναστευτικές ροές Νότιων χωρών με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, 2006

Εμπορικές Ροές		Επενδυτικές Ροές		Μεταναστευτικές Ροές	
Εξαγωγές	56,22%	Εξερχόμενες ΑΞΕ	26,14%	Εξερχόμενη Μετανάστευση	29,76%
Εισαγωγές	43,78%	Εισερχόμενες ΑΞΕ	73,86%	Εισερχόμενη Μετανάστευση	70,24%
Σύνολο	100,00%	Σύνολο	100,00%	Σύνολο	100,00%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία, στοιχεία από Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες Ελλάδας, Ιταλίας, Ισπανίας, Πορτογαλίας

Σχήμα 1. Αλληλεπίδραση Νότιων χωρών με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, 2006

Πηγή: Ιδία επεξεργασία, στοιχεία από Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες Ελλάδας, Ιταλίας, Ισπανίας, Πορτογαλίας

Αναφορικά με τις εμπορικές ανταλλαγές, η γειτνίαση δε φαίνεται να είναι καθοριστικός παράγοντας διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, ενώ το σύνολο των εξαγωγών είναι ελαφρώς μεγαλύτερο από το αντίστοιχο σύνολο των εισαγωγών. Εάν λάβουμε υπόψη ότι η διεξαγόμενη εμπορική δραστηριότητα είναι κυρίως διακλαδικού τύπου καθώς οι νότιες χώρες εξειδικεύονται στην παραγωγή αγροτικών αγαθών και βιομηχανικών καταναλωτικών αγαθών, μπορούμε να ερμηνεύσουμε το γιατί ο κύριος όγκος του εμπορίου είναι προσανατολισμένος στις μη συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ. Εάν μάλιστα δούμε το εμπόριο των νότιων χωρών με το σύνολο της ΕΕ, τότε μπορούμε να εξάγουμε αβίαστα το συμπέρασμα ότι η οικονομική ολοκλήρωση ασκεί καθοριστική επίδραση στον τομέα του εμπορίου.

Σε σχέση με τη ροή των ΑΞΕ παρατηρούμε ότι ο μεγάλος όγκος των επενδύσεων κατευθύνεται προς ή προέρχεται από τις μη συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ. Είναι αξιοσημείωτο ότι η γειτνίαση δεν αποτελεί προσδιοριστικό παράγοντα των επενδυτικών αποφάσεων για τις νότιες χώρες. Η ερμηνεία των ευρημάτων αυτών θα πρέπει να αναζητηθεί στα χαρακτηριστικά της παραγωγικής βάσης και διάρθρωσης των χωρών αυτών και στη σχετικά μεγάλη απόσταση από το οικονομικό κέντρο της ΕΕ. Επιπλέον, οι χώρες αυτές μέσα στον ευρωπαϊκό επενδυτικό χάρτη δεν αντιπροσωπεύουν ούτε προορισμούς χαμηλού κόστους ούτε προορισμούς με υψηλού επιπέδου τεχνολογικές, ερευνητικές και χρηματοπιστωτικές υποδομές. Ωστόσο, διαπιστώνουμε ότι, με σχετικούς όρους τουλάχιστον, η περιοχή είναι κυρίως αποδέκτης παρά αποστολέας ΑΞΕ.

Τα μεγέθη των μεταναστευτικών ροών σε σχέση με τις συνοριακές χώρες-μη μέλη της ΕΕ είναι ιδιαίτερα σημαντικά και στην εξερχόμενη αλλά και, κυρίως, στην εισερχόμενη μετανάστευση. Από τα αποτελέσματα γίνεται φανερό ότι η εγγύτητα ασκεί καθοριστική επίδραση στις μεταναστευτικές ροές. Επιπλέον τα ευρήματα αυτά αποτυπώνουν το πρόβλημα τόσο της νόμιμης όσο και της παράνομης μετανάστευσης που εντοπίζεται ιδιαίτερα στις νότιες χώρες της ΕΕ. Λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη το ισοζύγιο εισερχόμενης/εξερχόμενης μετανάστευσης, είναι προφανές ότι ο νότος της Ευρώπης αποτελεί έναν καθαρό υποδοχέα μεταναστευτικών εισροών. Τα τελευταία χρόνια άλλωστε, τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι οι μεσογειακές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης λειτουργούν στην πράξη ως η "Πύλη της Ευρώπης".

3.3. Αλληλεπίδραση των Ανατολικών Χωρών

Το δεύτερο μέρος της εμπειρικής διερεύνησης αναφέρεται στην αλληλεπίδραση που λαμβάνει χώρα στα ανατολικά της Ευρώπης. Τα συνοπτικά αποτελέσματα της επεξεργασίας αποτυπώνονται στον Πίνακα 3 και στο Σχήμα 2.

Η εικόνα που εμφανίζεται στις εμπορικές ανταλλαγές, έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τις νότιες χώρες, με τη διαφορά ότι το εμπόριο με τις μη συνοριακές χώρες-μη μέλη της ΕΕ

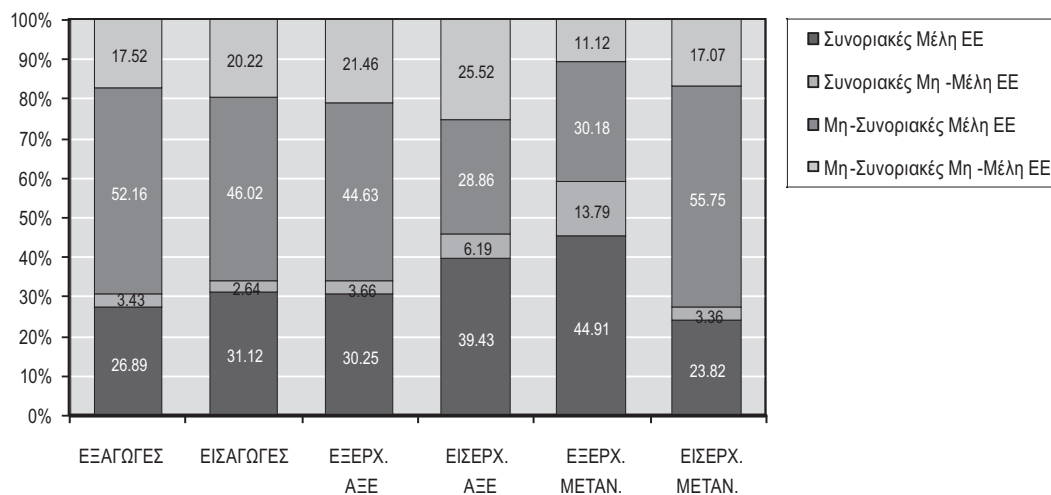
είναι ελαφρώς πιο αυξημένο. Έχοντας υπόψη ότι οι χώρες αυτές είναι η Ρωσία, η Ουκρανία και η Μολδαβία, μπορούμε να εντοπίσουμε το ρόλο που οι "αρχικές συνθήκες"⁴ και η πολιτισμική εγγύτητα (σλαβική καταγωγή, γλώσσα, ιστορία κ.λπ.) εξακολουθούν να παίζουν στις εμπορικές σχέσεις.

Πίνακας 3. Εμπορικές, Επενδυτικές και Μεταναστευτικές ροές Ανατολικών χωρών με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, 2006

Εμπορικές Ροές		Επενδυτικές Ροές		Μεταναστευτικές Ροές	
Εξαγωγές	52,16%	Εξερχόμενες ΑΞΕ	34,73%	Εξερχόμενη Μετανάστευση	56,06%
Εισαγωγές	47,84%	Εισερχόμενες ΑΞΕ	65,27%	Εισερχόμενη Μετανάστευση	43,94%
Σύνολο	100,00%	Σύνολο	100,00%	Σύνολο	100,00%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία, στοιχεία από Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Σλοβενίας, Σλοβακίας, Τσεχίας, Ουγγαρίας, Πολωνίας, Λετονίας, Λιθουανίας, Εσθονίας

Σχήμα 2. Αλληλεπίδραση Ανατολικών χωρών με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, 2006

Πηγή: Ιδία επεξεργασία, στοιχεία από Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Σλοβενίας, Σλοβακίας, Τσεχίας, Ουγγαρίας, Πολωνίας, Λετονίας, Λιθουανίας, Εσθονίας

Οι εξερχόμενες και, κυρίως, οι εισερχόμενες ΑΞΕ είναι ουσιαστικά μοιρασμένες μεταξύ των μη συνοριακών χωρών-μελών της ΕΕ, των συνοριακών χωρών-μελών της ΕΕ και των μη συνοριακών χωρών-μη μελών της ΕΕ. Είναι αξιοσημείωτα τα πολύ χαμηλά

⁴ Με τον όρο "αρχικές συνθήκες", αναφερόμαστε στις ήδη διαμορφωμένες ιστορικές, κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες στα σύνορα.

ποσοστά που εμφανίζουν οι ΑΞΕ προς/από τις συνοριακές χώρες-μη μέλη της ΕΕ. Τα παραπάνω ευρήματα μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε αρχικά ότι η οικονομική ολοκλήρωση στο πλαίσιο της ΕΕ αποτελεί σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα των ΑΞΕ. Από την άλλη πλευρά, η γειτνίαση των ανατολικών χωρών με τις συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ, έδωσε την ευκαιρία στις τελευταίες να διευρύνουν την περιοχή αγοράς προς ανατολάς. Οι συνθήκες μεγέθυνσης της αγοράς εννοούν προφανώς οικονομίες κλίμακας μέσα από την κατάργηση των συνοριακών φραγμών και εμποδίων καθώς παρατηρούμε ότι συνολικά οι εισερχόμενες επενδύσεις στην περιοχή είναι κατά πολύ περισσότερες από τις εξερχόμενες. Επιπλέον, το γεγονός ότι η αλληλεπίδραση των ανατολικών χωρών με τις μη συνοριακές χώρες-μη μέλη της ΕΕ εμφανίζεται ισχυρή αποτελεί ένδειξη του σοβαρού ρόλου που παίζουν συχνά στις επενδυτικές αποφάσεις οι "αρχικές συνθήκες". Στη συγκεκριμένη περίπτωση επιβεβαιώνονται εμπειρικά ευρήματα μελετών που υποστηρίζουν ότι το ενιαίο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και οι ισχυροί οικονομικοί δεσμοί μεταξύ των χωρών κεντρικού σχεδιασμού πριν από το 1989, εξακολουθούν να επηρεάζουν τη ροή και την κατεύθυνση των επενδύσεων (Τοπάλογλου, 2008).

Σημαντικά μεγαλύτερο ποσοστό αλληλεπίδρασης καταγράφεται αναφορικά με την εξερχόμενη μετανάστευση. Το μεγαλύτερο ποσοστό εξερχόμενης μετανάστευσης, ειδικότερα, εντοπίζεται με τις συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ κάτι που δείχνει ότι η γειτνίαση αποτελεί τον καθοριστικότερο παράγοντα αλληλεπίδρασης. Αναφορικά με την εισερχόμενη μετανάστευση, αντίθετα, παρατηρούμε ότι τα μεγαλύτερα ποσοστά αλληλεπίδρασης καταγράφονται με τις μη συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ. Το εύρημα αυτό υποδηλώνει τον καθοριστικό ρόλο της οικονομικής ολοκλήρωσης στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση.

3.4. Αλληλεπίδραση των Βόρειων Χωρών

Το τρίτο μέρος της εμπειρικής διερεύνησης αναφέρεται στην αλληλεπίδραση που λαμβάνει χώρα στο βορρά της Ευρώπης. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης αποτυπώνονται στον Πίνακα 4 και στο Σχήμα 3.

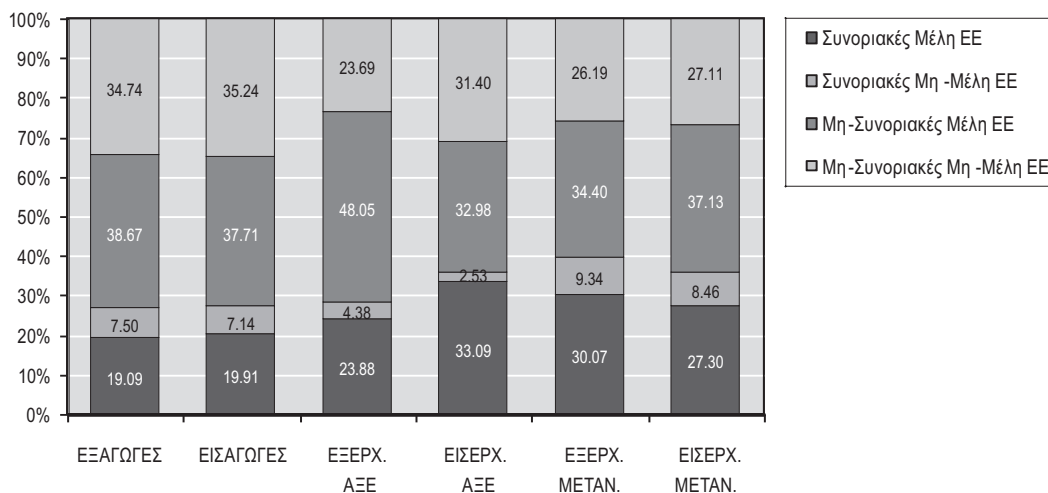
Η ένταση της αλληλεπίδρασης στις εξαγωγές εμφανίζεται να είναι σχεδόν ίδια με αυτή των εισαγωγών. Το μεγαλύτερο ποσοστό αλληλεπίδρασης καταγράφεται με τις μη συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ, φανερώνοντας το σημαντικό ρόλο της οικονομικής ολοκλήρωσης στις διασυνοριακές εμπορικές ανταλλαγές. Παρατηρούμε επίσης ότι το ποσοστό του εμπορίου με τις μη συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ είναι περίπου ίσο με αυτό το οποίο αναφέρεται στις μη συνοριακές χώρες-μη μέλη της ΕΕ. Το τελευταίο υποδηλώνει μια έντονη εξωστρέφεια των χωρών αυτών στις οποίες ο παράγοντας γειτνίαση δεν εμφανίζεται ως καθοριστικός.

Πίνακας 4. Εμπορικές, Επενδυτικές και Μεταναστευτικές ροές Βόρειων χωρών με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, 2006

Εμπορικές Ροές		Επενδυτικές Ροές		Μεταναστευτικές Ροές	
Εξαγωγές	50,18%	Εξερχόμενες ΑΞΕ	49,64%	Εξερχόμενη Μετανάστευση	53,67%
Εισαγωγές	49,82%	Εισερχόμενες ΑΞΕ	50,36%	Εισερχόμενη Μετανάστευση	46,33%
Σύνολο	100,00%	Σύνολο	100,00%	Σύνολο	100,00%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία, στοιχεία από Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες Σουηδίας, Δανίας, Φινλανδίας

Σχήμα 3. Αλληλεπίδραση Βορείων χωρών με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, 2006

Πηγή: Ίδια επεξεργασία, στοιχεία από Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες Σουηδίας, Δανίας, Φινλανδίας

Το ποσοστό αλληλεπίδρασης που αναφέρεται στην εξερχόμενη μετανάστευση, είναι ελαφρώς μεγαλύτερο από αυτό της εισερχόμενης. Επιπλέον, υψηλότερη ένταση τόσο εισερχόμενων όσο και εξερχόμενων μεταναστευτικών ροών των βορείων χωρών καταγράφεται με τις μη συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ. Το εύρημα αυτό μας πληροφορεί ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ασκεί το σημαντικότερο ρόλο στην κατεύθυνση και στον προορισμό των μεταναστευτικών ροών.

Η αλληλεπίδραση συνολικά αναφέρεται σχεδόν εξίσου στις εισερχόμενες και εξερχόμενες ΑΞΕ. Το μεγαλύτερο ποσοστό εξερχόμενων ΑΞΕ καταγράφεται με τις μη συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ, γεγονός που υπογραμμίζει το σημαντικό ρόλο της οικονομικής ολοκλήρωσης στην αλληλεπίδραση. Στις εισερχόμενες ΑΞΕ αντίθετα, τα μεγαλύτερα ποσοστά αλληλεπίδρασης καταγράφονται με τις συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ, κάτι που υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα της χωρικής εγγύτητας.

3.5. Αλληλεπίδραση των Δυτικών Χωρών

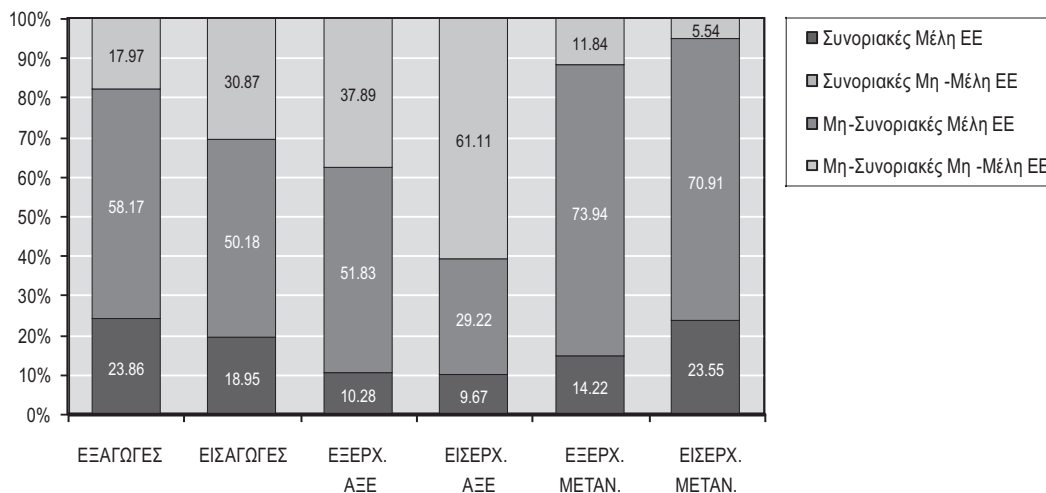
Το τέταρτο μέρος της εμπειρικής διερεύνησης αναφέρεται στην αλληλεπίδραση που λαμβάνει χώρα στα δυτικά της Ευρώπης. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης αποτυπώνονται στον Πίνακα 5 και στο Σχήμα 4.

Πίνακας 5. Εμπορικές, Επενδυτικές και Μεταναστευτικές ροές Δυτικών χωρών με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, 2006

Εμπορικές Ροές		Επενδυτικές Ροές		Μεταναστευτικές Ροές	
Εξαγωγές	48,74%	Εξερχόμενες ΑΞΕ	63,14%	Εξερχόμενη Μετανάστευση	43,73%
Εισαγωγές	51,26%	Εισερχόμενες ΑΞΕ	36,86%	Εισερχόμενη Μετανάστευση	56,27%
Σύνολο	100,00%	Σύνολο	100,00%	Σύνολο	100,00%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία, στοιχεία από Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες Αυστρίας, Βελγίου, Γερμανίας, Γαλλίας, Λουξεμβούργου, Ολλανδίας, Ιρλανδίας, Ηνωμένου Βασιλείου

Σχήμα 4. Αλληλεπίδραση Δυτικών χωρών με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, 2006

Πηγή: Ίδια επεξεργασία, στοιχεία από Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες Αυστρίας, Βελγίου, Γερμανίας, Γαλλίας, Λουξεμβούργου, Ολλανδίας, Ιρλανδίας, Ηνωμένου Βασιλείου

Το ποσοστό αλληλεπίδρασης το οποίο αναφέρεται στις εισαγωγές είναι ελαφρά μεγαλύτερο από αυτό των εξαγωγών. Το αποτέλεσμα αυτό οφείλεται κυρίως στην αλληλεπίδραση με τις συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ, γεγονός που αντανακλά την επίδραση της οικονομικής ολοκλήρωσης στο διασυνοριακό εμπόριο αυτών των χωρών.

Το ποσοστό των εξερχόμενων ΑΞΕ είναι συντριπτικά μεγαλύτερο από αυτό των εισερχόμενων. Το μεγαλύτερο ποσοστό των εξερχόμενων ΑΞΕ, ειδικότερα, καταγράφεται με τις μη συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ. Το εύρημα αυτό δείχνει, όπως και στην περίπτωση των εμπορικών ανταλλαγών, το σημαντικό ρόλο της οικονομικής ολοκλήρωσης στις διασυνοριακές επενδυτικές ροές.

Το ποσοστό των εισερχόμενων μεταναστευτικών ροών είναι σημαντικά μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των εξερχόμενων, φανερώνοντας ότι η περιοχή είναι καθαρή λήπτρια μεταναστών. Αναλυτικότερα, το μεγαλύτερο ποσοστό αλληλεπίδρασης καταγράφεται με τις μη συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ, κάτι που μας επιτρέπει να ισχυριστούμε ότι καθοριστικότερος παράγοντας αλληλεπίδρασης είναι η οικονομική ολοκλήρωση.

3.6. Αλληλεπίδραση των Περισσότερο Αναπτυγμένων Χωρών

Μετά την ανάλυση των χαρακτηριστικών της διασυνοριακής συνεργασίας με βάση τις γεωγραφικές ενότητες των χωρών της ΕΕ-27, θα είχε ενδιαφέρον να εξετάσουμε το βαθμό που η εμπορική, επενδυτική και μεταναστευτική αλληλεπίδραση στα σύνορα, προσδιορίζεται από το επίπεδο ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτό, ο Πίνακας 6 και το Σχήμα 5 παρέχουν συνοπτικές πληροφορίες για τα χαρακτηριστικά της αλληλεπίδρασης των περισσότερο αναπτυγμένων χωρών με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης.

Η εμπορική αλληλεπίδραση των περισσότερο ανεπτυγμένων χωρών με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, εμφανίζεται παραδόξως σχεδόν εξίσου στις εισαγωγές και εξαγωγές, παρά το γεγονός ότι ο διακλαδικός χαρακτήρας των εμπορικών ανταλλαγών μεταξύ ανεπτυγμένων και λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών οδηγεί μακροπρόθεσμα σε ανισομερείς εμπορικές σχέσεις. Επιπλέον, φαίνεται ότι ο παράγοντας της οικονομικής ολοκλήρωσης ασκεί σημαντική επίδραση καθώς παρατηρούμε ότι κύριος όγκος των εμπορικών σχέσεων πραγματοποιείται με τις μη συνοριακές χώρες που είναι μέλη της ΕΕ.

Είναι φανερό ότι το ποσοστό των εξερχόμενων ΑΞΕ είναι συντριπτικά μεγαλύτερο σε σχέση με αυτό των εισερχόμενων. Το εύρημα αυτό είναι αναμενόμενο, καθώς οι ανεπτυγμένες χώρες είναι συνήθως οι βασικοί αποστολείς των επενδυτικών ροών σε λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, λόγω επάρκειας κεφαλαίων και τεχνογνωσίας. Παρατηρώντας ειδικότερα τις εξερχόμενες ΑΞΕ, είναι εμφανές ότι το μεγαλύτερο ποσοστό αλληλεπίδρασης καταγράφεται με τις μη συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ, γεγονός που καταδεικνύει τον σημαίνοντα ρόλο της οικονομικής ολοκλήρωσης στον προσανατολισμό των διασυνοριακών επενδύσεων. Οι εισερχόμενες ΑΞΕ αντίθετα, εμφανίζουν το μεγαλύτερο ποσοστό αλληλεπίδρασης με τις μη συνοριακές χώρες-μη μέλη της ΕΕ. Το εύρημα αυτό φαίνεται καταρχάς παράδοξο καθώς ούτε η οικονομική ολοκλήρωση, ούτε ο παράγοντας της εγγύτητας δε δείχνουν να επηρεάζουν σημαντικά την διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Εδώ βέβαια θα

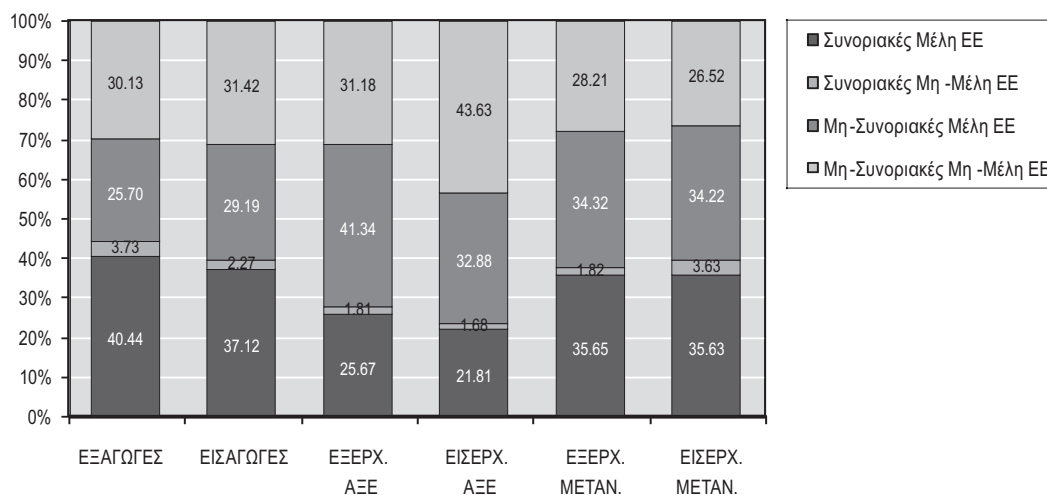
πρέπει να γίνει η υπενθύμιση ότι τα συγκεκριμένα ποσοστά αντιπροσωπεύουν σχετικά και όχι απόλυτα μεγέθη. Αυτό με άλλα λόγια σημαίνει ότι πρακτικά μιλάμε για μικρό όγκο εισερχόμενων επενδυτικών ροών. Επιπλέον, η Ρωσία και η Νορβηγία, όντας τρίτες χώρες που δε συνορεύουν με τον πυρήνα των ανεπτυγμένων χωρών της ΕΕ, έχουν αναπτύξει τα τελευταία χρόνια κυρίως, στον ενεργειακό τομέα, αρκετά σημαντική επενδυτική δραστηριότητα στον ευρωπαϊκό χώρο.

Πίνακας 6. Εμπορικές, Επενδυτικές και Μεταναστευτικές ροές Περισσότερο Αναπτυγμένων χωρών με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, 2006

Εμπορικές Ροές		Επενδυτικές Ροές		Μεταναστευτικές Ροές	
Εξαγωγές	48,88%	Εξερχόμενες ΑΞΕ	62,03%	Εξερχόμενη Μετανάστευση	43,94%
Εισαγωγές	51,12%	Εισερχόμενες ΑΞΕ	37,97%	Εισερχόμενη Μετανάστευση	56,06%
Σύνολο	100,00%	Σύνολο	100,00%	Σύνολο	100,00%

Πηγή: Ίδια επεξεργασία, στοιχεία από Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες Αυστρίας, Βελγίου, Γερμανίας, Γαλλίας, Λουξεμβούργου, Ολλανδίας, Ιρλανδίας, Ηνωμένου Βασιλείου, Σουηδίας, Δανίας, Φινλανδίας

Σχήμα 5. Αλληλεπίδραση Περισσότερο Αναπτυγμένων χωρών με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, 2006

Πηγή: Ίδια επεξεργασία, στοιχεία από Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες Αυστρίας, Βελγίου, Γερμανίας, Γαλλίας, Λουξεμβούργου, Ολλανδίας, Ιρλανδίας, Ηνωμένου Βασιλείου, Σουηδίας, Δανίας, Φινλανδίας

Η εισερχόμενη μετανάστευση στις ανεπτυγμένες χώρες από τις υπόλοιπες χώρες, είναι εμφανώς μεγαλύτερη σε σχέση με την εξερχόμενη μετανάστευση. Το εύρημα αυτό βρίσκεται σε αρμονία με τα ευρήματα πολλών μελετών που εντοπίζουν μια θετική σχέση

μεταξύ του επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης και του όγκου εισερχόμενης μετανάστευσης. Το μεγαλύτερο ποσοστό αλληλεπίδρασης τόσο στην εισερχόμενη όσο και στην εξερχόμενη μετανάστευση καταγράφεται με τις μη συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ. Το εύρημα αυτό φανερώνει ότι η οικονομική ολοκλήρωση ευνοεί τις μεταναστευτικές ροές προς τις ανεπτυγμένες χώρες της ΕΕ.

3.7. Αλληλεπίδραση των Λιγότερο Αναπτυγμένων Χωρών

Συνεχίζοντας την ανάλυση των χαρακτηριστικών της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης με βάση το επίπεδο ανάπτυξης των χωρών της ΕΕ, ο Πίνακας 7 και το Σχήμα 6 παρέχουν συνοπτικές πληροφορίες για τα χαρακτηριστικά της αλληλεπίδρασης των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης.

Το ποσοστό εμπορικής αλληλεπίδρασης που αναφέρεται στις εξαγωγές, είναι σημαντικά μεγαλύτερο σε σχέση με το ποσοστό των εισαγωγών. Το εύρημα αυτό είναι σημαντικό, καθώς αποτελεί σοβαρή ένδειξη ότι ο διακλαδικός τύπος του εμπορίου μεταξύ αναπτυγμένων και λιγότερο αναπτυγμένων χωρών δε λειτουργεί εις βάρος του εμπορικού ισοζυγίου των τελευταίων. Με άλλα λόγια, η εξειδίκευση των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών συνήθως στον αγροτικό τομέα ή στη βιομηχανία καταναλωτικών αγαθών, δεν επηρεάζει αρνητικά τις εξαγωγές προς τις περισσότερο ανεπτυγμένες χώρες. Παρατηρώντας επίσης ότι ο μεγαλύτερος όγκος εμπορικών ανταλλαγών καταγράφεται με τις μη συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ, διαπιστώνουμε ότι η επίδραση του παράγοντα της οικονομικής ολοκλήρωσης είναι σημαντική.

Το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό των εισερχόμενων ΑΞΕ σε σχέση με τις εξερχόμενες, φανερώνει ότι οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες είναι καθαρές λήπτριες διασυνοριακών επενδυτικών ροών. Βέβαια και σ' αυτήν την περίπτωση το μεγαλύτερο ποσοστό αλληλεπίδρασης καταγράφεται με τις μη συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ, γεγονός που φανερώνει τον πολύ σημαντικό ρόλο που ασκεί η οικονομική ολοκλήρωση. Το εύρημα αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο γεωγραφικός παράγοντας συσχετίζεται με το επίπεδο της ανάπτυξης, φανερώνει το μίγμα των παραμέτρων που επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την κατεύθυνση των επενδυτικών ροών. Με άλλα λόγια οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, οι οποίες δεν είναι άλλες από τις ανατολικές και νότιες χώρες της ΕΕ, αντιπροσωπεύουν τόσο γεωγραφικά όσο και οικονομικά τον περιφερειακό χώρο της ΕΕ.

Οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, όπως είναι προφανές, αντιπροσωπεύουν τους βασικούς αποστολείς στη διασυνοριακή μετανάστευση. Τα μεγαλύτερα ποσοστά εξερχόμενης μετανάστευσης εντοπίζονται με τις μη συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ. Εντούτοις, πέρα από την επίδραση της οικονομικής ολοκλήρωσης, εξίσου σημαντικός είναι και ο παράγοντας της γειννίας στις διασυνοριακές μεταναστευτικές ροές. Είναι αξιοσημείωτο επίσης

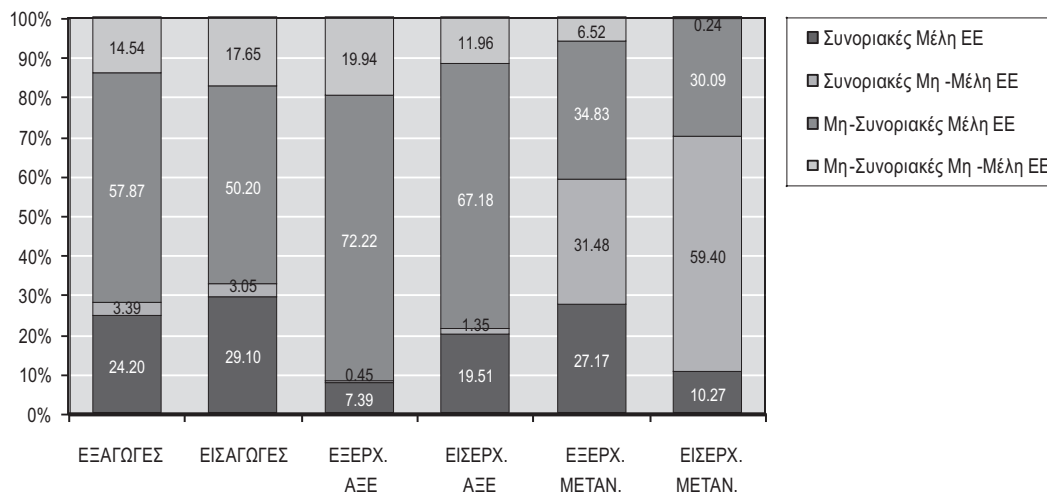
ότι το μεγαλύτερο ποσοστό εισερχόμενης διασυνοριακής μετανάστευσης καταγράφεται με τις συνοριακές χώρες-μη μέλη της ΕΕ. Στην περίπτωση αυτή, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η προοπτική πρόσβασης στη διευρυμένη αγορά εργασίας της ΕΕ σε συνδυασμό με τον παράγοντα της εγγύτητας, κατέστησε τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες ελκυστικές στις όμορες τρίτες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πίνακας 7. Εμπορικές, Επενδυτικές και Μεταναστευτικές ροές Λιγότερο Αναπτυγμένων χωρών με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, Έτος 2006

Εμπορικές Ροές		Επενδυτικές Ροές		Μεταναστευτικές Ροές	
Εξαγωγές	54,44%	Εξερχόμενες ΑΞΕ	27,62%	Εξερχόμενη Μετανάστευση	67,61%
Εισαγωγές	45,56%	Εισερχόμενες ΑΞΕ	72,38%	Εισερχόμενη Μετανάστευση	32,39%
Σύνολο	100,00%	Σύνολο	100,00%	Σύνολο	100,00%

Πηγή: Ιδία επεξεργασία, στοιχεία από Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Σλοβενίας, Σλοβακίας, Τσεχίας, Ουγγαρίας, Πολωνίας, Λετονίας, Λιθουανίας, Εσθονίας, Ελλάδα, Ιταλίας, Ισπανίας, Πορτογαλίας

Σχήμα 6. Αλληλεπίδραση Λιγότερο Αναπτυγμένων χωρών με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης, 2006

Πηγή: Ιδία επεξεργασία, στοιχεία από Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Σλοβενίας, Σλοβακίας, Τσεχίας, Ουγγαρίας, Πολωνίας, Λετονίας, Λιθουανίας, Εσθονίας, Ελλάδα, Ιταλίας, Ισπανίας, Πορτογαλίας

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσα από την ανάλυση που προηγήθηκε, επιχειρήθηκε η θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση των βασικών παραγόντων που προσδιορίζουν την οικονομική διασυνοριακή αλληλεπίδραση μεταξύ των χωρών της Ευρώπης. Πιο συγκεκριμένα, με βάση στοιχεία που αφορούν στο έτος 2006, εξετάστηκαν οι δυναμικές διασυνοριακής αλληλεπίδρασης αναφορικά με το εμπόριο, τις επενδύσεις και τη μετανάστευση. Το βασικό ερώτημα που τέθηκε προς εξέταση ήταν η διερεύνηση του βαθμού που η οικονομική ολοκλήρωση, η γειτνίαση και ο γεωγραφικός-γεωπολιτικός παράγοντας προσδιορίζουν τις εμπορικές, επενδυτικές και μεταναστευτικές ροές στο συνοριακό χώρο. Με βάση τη διεξαχθείσα εμπειρική έρευνα δύναται να εξαχθούν τα ακόλουθα συμπεράσματα.

Αναφορικά με το διασυνοριακό εμπόριο και τις ΑΞΕ, είναι χαρακτηριστικό ότι η οικονομική ολοκλήρωση εμφανίζεται ως ο πιο καθοριστικός παράγοντας αλληλεπίδρασης σε όλες τις περιπτώσεις σε σχέση με τον παράγοντα της γειτνίασης. Ειδικότερα, σε όλες τις επιμέρους ομάδες που εξετάστηκαν με βάση γεωγραφικά και αναπτυξιακά κριτήρια, τα ποσοστά διασυνοριακής αλληλεπίδρασης στο εμπόριο και στις επενδύσεις, εμφανίζονται υψηλότερα με τις μη συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ ως επί το πλείστον και κατά δεύτερο λόγο με τις συνοριακές χώρες-μέλη της ΕΕ. Με άλλα λόγια, οι χωρικές επιπτώσεις της κατάρτησης των εμπορικών και επενδυτικών φραγμών στα σύνορα στο πλαίσιο της δημιουργίας μιας διευρυνμένης οικονομικής αγοράς είναι πολύ σημαντικές.

Οι διασυνοριακές μεταναστευτικές ροές αντίθετα, εμφανίζουν διαφορετικά πρότυπα αλληλεπίδρασης μεταξύ των νότιων, ανατολικών και λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών από τη μια, σε σχέση με τις βόρειες, κεντρικές και περισσότερο ανεπτυγμένες χώρες από την άλλη. Πιο συγκεκριμένα, στη πρώτη ομάδα χωρών η γειτνίαση εμφανίζεται να είναι ο πιο σημαντικός παράγοντας αλληλεπίδρασης, ενώ αντίθετα στη δεύτερη ομάδα χωρών η οικονομική ολοκλήρωση φαίνεται ότι ασκεί την πιο σημαντική επίδραση στις μεταναστευτικές ροές. Δεδομένου ότι οι μεταναστευτικές εκροές από τις χώρες του νότου και, κυρίως, της ανατολής δεν έχουν συνήθως χαρακτηριστικά υψηλής εξειδίκευσης, είναι λογικό η εξερχόμενη μετανάστευση να προσανατολίζεται σε αντίστοιχους κλάδους όμορων χωρών της ΕΕ. Βέβαια για την εξαγωγή πιο ασφαλών συμπερασμάτων κρίνεται απαραίτητη μια περαιτέρω ανάλυση αναφορικά με τη διάρθρωση, τη διάρκεια, το σκοπό και τα χωρικά χαρακτηριστικά της μετανάστευσης.

Είναι βέβαιο ότι μια ολοκληρωμένη εξέταση της οικονομικής διασυνοριακής αλληλεπίδρασης στην Ευρώπη χρήζει περαιτέρω διερεύνησης πέρα από τους ερμηνευτικούς παράγοντες της οικονομικής ολοκλήρωσης και της απόστασης. Είναι προφανές ότι στο πλαίσιο αυτής της διερεύνησης παράγοντες που έχουν να κάνουν με τις ευρωπαϊκές και

εθνικές πολιτικές, τα μεταφορικά και τηλεπικοινωνιακά δίκτυα, την πολιτισμική εγγύτητα αλλά και τις γεωπολιτικές παραμέτρους, δεν μπορούν να αγνοηθούν.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αφουξενίδης Α. και Λεοντίδου Λ. (2004) "Χωρικός και Κοινωνικός Αποκλεισμός στα Σύνορα της ΕΕ", στα *Πρακτικά 7^{ου} Πανελληνίου Γεωγραφικού Συνεδρίου της Ελληνικής Γεωγραφικής Εταιρείας*, Μυτιλήνη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Αιγαίου, Β', 110-117.
- Καλλιώρας Δ. (2006) "Πρότυπα Περιφερειακής Ανάπτυξης των Νέων Κρατών-Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Η Ετερογενής Επίδραση της Γεωγραφίας", *Αειχώρος*, 5(2): 46-67.
- Καλλιώρας Δ. (2007) *Οι Περιφερειακές και Διαρθρωτικές Επιδράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα Νέα Κράτη-Μέλη της, Διδακτορική Διατριβή*, Βόλος: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.
- Λεοντίδου Λ. (2003), "Περιφερειακές Ανισότητες, Αμφισημίες και Χωρο-Κοινωνικοί Αποκλεισμοί στα Σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης", *Τόπος*, 17-24.
- Πετράκος Γ., Ψυχάρης Γ. και Καλλιώρας Δ. (2004) "Περιφερειακές Ανισότητες στα Νέα Κράτη-Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης", *Τόπος*, 22-23: 155-177.
- Τοπάλογλου Α. (2008) *Σύνορα και Ολοκλήρωση: Χώρος, Οικονομία, Πολιτικές, Διδακτορική Διατριβή*, Βόλος: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.
- Τοπάλογλου Α. και Πετράκος Γ. (2008) *Σύνορα, Ολοκλήρωση και Ανάπτυξη: Η Νέα Γεωγραφία των Διασυννοριακών Οικονομικών Σχέσεων*, Αθήνα: Κριτική.

Ξενόγλωσση

- Balassa B. (1961) *The Theory of Economic Integration*, New York: Irwin.
- Bartlett W. (2009) "Regional Integration and Free-Trade Agreements in the Balkans: Obstacles, Opportunities, and Policy Issues", *Economic Change and Restructuring*, 42(1-2): 25-46.
- Boeri T. και Brücker H. (2000) *The Impact of Eastern Enlargement on Employment and Labour Markets in the EU Member States*, Berlin: European Integration Consortium.
- Brenton P. και Vancauteran M. (2001) "The Extent of Economic Integration in Europe: Border Effects, Technical Barriers to Trade and Home Bias in Consumption", *CEPS Working Document*, 171.

- Bröcker J. (1984) "How do International Trade Barriers affect Interregional Trade?", στο A. E. Anderson, W. Isard και T. Puu (επ.), *Regional and Industrial Development Theories*, Amsterdam: North-Holland, 219-239.
- Bröcker J. (1998) "How would an EU-Membership of the Visegrad-Countries affect Europe's Economic Geography?", *Annals of Regional Science*, 32: 91-114.
- Buettner T. και Rincke J. (2004), "Labour Market Effects of Economic Integration: The Impact of Re-Unification in German Border Regions", *CESifo Working Paper*, 1179.
- Clark T. (1994) "National Boundaries, Border Zones, and Marketing Strategy: A Conceptual Framework and Theoretical Model of Secondary Boundary Effects", *Journal of Marketing*, 58: 67-80.
- Collier W. και Vickerman R. W. (2001) "Labour Markets in EU Border Regions: The Case of Kent and Nord-Pas de Calais", *CERTE University of Kent at Canterbury Working Paper*, 1.
- Dimitrov M., Petrakos G., Totev S. και Tsiapa M. (2002) "Cross-Border Cooperation in Southeastern Europe: The Enterprises' Point of View", *Eastern European Economies*, 41(5): 5-25.
- Engel C. (1999) "Accounting for U.S. Real Exchange Rate Changes", *Journal of Political Economy*, 107(3): 507-538.
- Fischer P. A. και Straubhaar T. (1996) *Migration and Economic Integration in the Nordic Common Labour Market: Anniversary Issue: 40 Years of the Nordic Common Labour Market*, Copenhagen: Nordic Council of Ministers.
- Fujita M., Krugman P. και Venables A. (1999) *The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade*, Cambridge MA: MIT Press.
- Giersch H. (1940) "Economic Union between Nations and the Location of Industries", *Review of Economic Studies*, 17: 87-97.
- Hanson G. (1996) "Integration and the Location of Activities: Economic Integration, Intra-Industry Trade, and Frontier Regions", *European Economic Review*, 40: 941-949.
- Hanson G. (1998) "Regional Adjustment to Trade Liberalisation", *Regional Science and Urban Economics*, 28: 419-444.
- Harris J. και Todaro M. (1970) "Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis", *American Economic Review*, 60(1): 126-142.
- Heimpold G. (2000) "Consequences of an Opening Border for the Regional Policy in a Border Region: The Case of the German Border with Poland", *Halle, Institute for Economic Research Discussion Paper*, 25.
- Helliwell J. (1998) *How Much do National Borders Matter?* Washington: The Brookings Institution.
- Hijzen A., Upward R. και Wright P (2006) "Using Linked Employer-Employee Data to Estimate the Earnings Costs of Business Closure", στο A. Bryson, J. Forth και

- C. Barber (επ.), *Making Linked Employer-Employee Data Relevant to Policy: Occasional Paper n. 4*, London: Department of Trade and Industry, 134-153.
- House J. W. (1982) *Frontier on the Rio Grande: A Political Geography of Development and Social Deprivation*, Oxford: Clarendon Press.
- Janssen M. (2000) "Borders and Labour-Market Integration: Where is the Differences between Interregional and Cross-border Mobility?", στο M. van der Velde και H. van Houtum (επ.), *Borders, Regions, and People, European Research in Regional Science vol. 10*, London: Pion, 47-68.
- Johnston R. J, Gregory D. και Smith D. (1994) *The Dictionary of Human Geography*, Oxford: Blackwell.
- Kaman D. J. F. (1993) "Bottlenecks, Barriers and Networks of Actors", στο R. Ratti και S. Reichman (επ.), *Theory and Practice of Transborder Cooperation*, Basel και Frankfurt am Main: Verlag Helbing και Lichtenhahn, 65-102.
- Kaplan D. (1994) "Two Nations in Search of the State: Canada's Ambivalent Spatial Identities", *Annals of the Association of American Geographers*, 84 (4): 587-608.
- Kinoshita Y. και Campos N. (2003) "Why does FDI Go where it Goes? New Evidence from the Transition Economies", *CEPR Discussion Paper*, 3984.
- Krugman P. R. (1991) "Increasing Returns and Economic Geography", *Journal of Political Economy*, 99: 183-199.
- Leontidou L., Afouxenidis A., Donnan H., Garcia-Lizana A., Gasparini A., Gow J., Matias Ferreira V., Peraldi X. και Zago M. (2002) *Border Cities and Towns: Causes of Social Exclusion in Peripheral Europe, European Commission Project Reports*, Brussels, TSER SOE2-CT97-3048.
- Lösch A. (1944/1954) *The Economics of Location*, New Haven: Yale University Press.
- Mackay J. R. (1958) "The Interactance Hypothesis and Boundaries in Canada", *Canadian Geographer*, 11: 1-8.
- McCallum J. (1995) "National Borders Matter: Canada-US Regional Trade Patterns", *American Economic Review*, 85(3): 615-623.
- Meinhof U., Armbruster H. και Rollo C. (2003) Border Discourse: Changing Identities, Changing Nations, Changing Stories in European Border Communities, *Project No: SERD-1999-00023 Periodic Progress Report*.
- Newman D. (2003) "On Borders and Power: A Theoretical Framework", *Journal for Borderland Studies*, 18(1): 13-25.
- Niebuhr A. και Stiller S. (2002) "Integration Effects in Border Regions: A Survey of Economic Theory and Empirical Studies", *HWWA Discussion Paper*, 179.
- Niebuhr A. και Stiller S. (2004) "Integration and Labour Markets in European Border Regions", *HWWA Discussion Paper*, 284.

- Nuesser H. G. (1985) "Die Bedeutung von Hemmnisfaktoren für die Entwicklung des Verkehrsaufkommens", *DFVLR-Nachrichten*, 45: 32-34.
- Paas T. (2002) "European Integration and EU Eastward Enlargement Process in International Trade: Using a Gravity Approach for Exploring Bilateral Trade Flows", *42nd ERSA Congress: From Industry to Advanced Services: Perspectives of European Metropolitan Regions*, Dortmund, August 27-31.
- Paasi A. (1992) "The Construction of Socio-Spatial Consciousness: Geographical Perspectives on the History and Contexts of Finnish Nationalism", *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*, 15: 79-100.
- Paasi A. (1996) *Territories, Boundaries and Consciousness: The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border*, Chichester: Wiley.
- Panteladis G. (2002) "Geography and Integration: The Case of Greece as a "Future Image" for the Transition Countries of the Balkans", στο A. Kotios και G. Petrakos (επ.), *Restructuring and Development in Southeastern Europe*, Volos: South and European Development Center και University of Thessaly Press, 377-413.
- Petrakos G. και Topaloglou L. (2008) "Economic Geography and European Integration: The Effects on the EU External Border Regions", *Journal for Public Policy*, 3 (3/4): 146-162.
- Pettman J. (1996) "Border Crossing/Shifting Identities: Minorities, Gender, and the State in International Perspective", στο M. Shapiro και H. Alker (επ.), *Challenging Boundaries: Global Flows, Territorial Identities*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 261-283.
- Puga D. (1999) "The Rise and Fall of Regional Inequalities", *European Economic Review*, 43: 303-334.
- Rabinowitz D. (1998) "National Identity at the Frontier: Palestinians in the Israeli Education System", στο T. Wilson και H. Donnan (επ.), *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*, Cambridge: Cambridge University Press, 142-161.
- Ratti R. (1993) "Spatial and Economic Effects of Frontiers: Overview of Traditional and New Approaches and Theories of Border Area Development", στο R. Ratti και S. Reichman (επ.), *Theory and Practice of Transborder Cooperation*, Basel και Frankfurt am Main: Verlag Helbing και Lichtenhahn, 23-53.
- Rauch J. E. (1991) "Comparative Advantage, Geographic Advantage and the Volume of Trade", *Economic Journal*, 101: 1230-1244.
- Rietveld P. και Janssen L. (1990) "Telephone Calls and Communication Barriers: The Case of the Netherlands", *Annals of Regional Science*, 24: 307-318.
- Rumley D. και Minghi J. V. (1993) *The Geography of Border Landscapes*, New York: Routledge.

- Samuelson P. (1964) "Theoretical Notes on Trade Problems", *Review of Economics and Statistics*, 46(2): 145-154.
- Sjaastad L. A. (1962) "The Costs and Returns of Human Migration", *Journal of Political Economy*, 70: 80-93.
- Suarez-Villa L. (1992) "Twentieth Century U.S. Regional and Sectoral Change in Perspective", *Survey of Regional Literature*, 20: 32-39.
- Swartz B. K. Jr. (1973) "Mound Three, White Site Hn-10 (IAS-BSU): The Final Report on a Robbins Manifestation in East Central Indiana", Muncie State University Contributions to Anthropological History, 1.
- Tassinopoulos A. (1999) "Migration of Labour in the European Union", στο P. de Gijssel, M. Janssen, H.-J. Wenzel και M. Woltering (επ.), *Understanding European Cross-Border Labour Markets: Issues in Economic Cross-Border Relations*, Marburg: Metropolis-Verlag, 207-215.
- Todaro M. (1969) "A Model of Labour Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries", *American Economic Review*, 59:138-148.
- Topaloglou L., Kallioras D., Manetos P. και Petrakos G. (2005) "A Border Regions Typology in the Enlarged European Union", *Journal of Borderlands Studies*, 20(2): 67-89
- Uvalic M. (2002) "Regional Cooperation and the Enlargement of the European Union: Lessons Learned?", *International Political Science Review*, 23:319-333.
- van Houtum H. (2003) "Borders of Comfort: Ambivalences in Spatial Economic Bordering Processes in and by the European Union", *Regional and Federal Studies*, 12: 37-58.
- Wei S. J. (1996) "Intra-National versus International Trade: How Stubborn are Nations in Global Integration?", *NBER Working Paper*, 5531.
- Wilson T. και Donnan H. (1998) *Border Identities: Nation and State at International Frontier*, Cambridge: Cambridge University Press.

Δημήτρης Καλλιώρας

· Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμ. Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης,
Πεδίον Αρεώς, 383 34 Βόλος
e-mail: dkallior@uth.gr

Λευτέρης Τοπάλογλου

· Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμ. Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης,
Πεδίον Αρεώς, 383 34 Βόλος
e-mail: ltopaloglou@lga.gr

Στέφανος Βενιέρης

· ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας, Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων, (Παράρτημα Καστοριάς),
Περιοχή Φούρκα, 521 00, Καστοριά
e-mail: svenieris@gmail.com

- 4 **Εμμανουήλ Δ., Γκόρτσος Κ., Καμούτση Π.**
Επεκτάσεις σχεδίου, πολεοδομική χωρτικότητα και βαθμός οικιστικού κορεσμού στην Αθήνα, 1984-2004
- 34 **Τοπάλογλου Λ., Πετράκος Γ.**
Αναζητώντας τις παραμέτρους ενός θεωρητικού υποδείγματος για την οικονομική γεωγραφία των συνόρων
- 56 **Καλλιώρας Δ., Τοπάλογλου Λ., Βενιέρης Σ.**
Ανιχνεύοντας τους προσδιοριστικούς παράγοντες της οικονομικής διασυνοριακής αλληλεπίδρασης στην Ευρωπαϊκή Ένωση
- 82 **Νικολαΐδης Μ.Ν., Χριστοπούλου Ο., Καρασάββουλου Α.Γ., Μανδύλας Α., Μαδυτινός Δ.**
Εκτίμηση της αποτελεσματικότητας του συστήματος αξιολόγησης των επενδύσεων στην Ελλάδα: Η περίπτωση των αναπτυξιακών κινήτρων στην Περιφέρεια της Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης
- 112 **Καίσαρη Β.**
Η τέλεση του χώρου μέσω της θεατρικότητας και του παιχνιδιού: Διαβατήριο στην ταυτότητα και την ετερότητα

ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

- 130 **Τσέκερης Θ., Τσούμα Α.**
Περιβαλλοντικές και ενεργειακές επιπτώσεις των μεταφορών: Διεθνής και εγχώρια εμπειρία και πολιτικές διαχείρισης

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

- 144 **Πετράκος Γ., Τοπάλογλου Λ.**
Λόης Λαμπριανίδης (Επιμέλεια) (2008) *The Moving Frontier: The Changing Geography of Production in Labour-Intensive Industries*

ΑΠΟΨΕΙΣ

- 160 Συνέντευξη με τον **Greg Ashworth**